

Мірошниченко О.М. З історії будівництва Пансіону глухівської чоловічої гімназії

У статті автор, на основі маловідомих архівних документів, розглядає історію будівництва в Глухові Пансіону чоловічої гімназії.

Ключові слова: пансіон, чоловіча гімназія, Н.А. Терещенко, М.Ф. Лазаренко.

Miroshnychenko A.N. From the history of construction of home of Hlukhiv gymnasium for boys

In the article the author, on the basis of little-known archival documents, considers the history of construction of home of Hlukhiv gymnasium for boys.

Key words: home, gymnasium for boys, N.A. Tereshchenko, M.F. Lazarenko.

08.04.2014 р.

УДК 94 (477): 37.315.5 «189/190»

А.П. Гриценко

ІСТОРІЯ ВПРОВАДЖЕННЯ МЕТОДИКИ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ У ПРАКТИКУ НАВЧАННЯ ІСТОРІЇ У ВІТЧИЗНЯНИХ ШКОЛАХ НА РУБЕЖІ ХІХ–ХХ СТ.

У статті розглядається питання впровадження на рубежі ХІХ–ХХ ст. методики використання інформаційних ресурсів у процесі навчання історії у вітчизняних школах. Автор аналізує погляди тогочасних методистів та дидактистів стосовно впровадження реального та реферативного методів навчання, використання хрестоматій, які давали можливість активізувати діяльність учнів з формування умінь використовувати інформаційні ресурси.

Ключові слова: інформаційні ресурси, метод, історія, документ, джерело, хрестоматія.

В сучасних умовах використання інформаційних ресурсів на уроках історії є звичним та актуальним явищем. Однак, впровадження елементів роботи школярів та гімназистів з інформаційним ресурсами ми можемо бачити у вітчизняних навчальних закладах вже в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. На той час переважаючим прийомом роботи з текстом залишалося коментоване читання документів під керівництвом учителя. Робота з історичною інформацією та джерелами стимулює пошук школярами історичної істини, сприяє розвитку особистості з власними поглядами на минуле і сьогодення.

Досвід використання інформаційних ресурсів та історичних джерел у вітчизняній методичній науці і практиці викладання налічує вже більш як півторастолітній період. Проблема введення історичних джерел у навчальний процес розглядала-

ся ще в працях педагогів-методистів дореволюційної школи Б. Влахопулова, А. Гартвіга, Я. Кулжинського М. Рожкова, М. Стасюлевича, С. Фарфаровського та ін. [3-6; 14; 15; 24; 10; 29; 30]. Ними були визначені прийоми роботи з документальними джерелами, запропоновані критерії відбору (наукова достовірність, інформаційна ємність джерела). В радянський період роль історичних джерел у розвитку історичного мислення досліджували І. Лернер, В. Демиденко, М. Скаткін [17; 9; 28]. Серед сучасних російських дослідників слід назвати В. Гузеєва, Г. Селевко [7; 26]. Методиці використання історичних джерел присвячені праці сучасних методистів В. Власова, Т. Ковбасюк, В. Курилів, В. Мисана, О. Самойленко [1; 2; 13; 16; 19; 25].

Однак методиці викладання історії використання джерел на уроках всесвітньої історії в навчальних закладах дослідниками не розглядається уміння застосування старшокласниками інформаційних ресурсів. Дана стаття і покликана розглянути саме цю проблему у практиці навчання історії у вітчизняних школах на рубежі ХІХ–ХХ ст.

Наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. у методиці відбувається активний пошук нових підходів у викладанні історії. Питання роботи учнів з історичними джерелами (документами) продовжують вивчати російські вчені А.Ф. Гартвіг, педагог, історик М.М. Коваленський, Я.С. Кулжинський, київський методист М.П. Покотило, російські історики М.О. Рожков і С.В. Фарфаровський та інші дослідники [14; 15; 24; 29; 30].

На відміну від офіційно проголошеної в шкільних програмах мети вивчення історії – «укорінювання в учнів любові та відданості престолу та вітчизні», яка ставила на перший план виховні та освітні завдання, – методисти почали віддавати перевагу розвивальним цілям. Я. Кулжинський запропонував метод документації – спеціально підібрані документи хрестоматії залучалися для ілюстрації тексту підручника. В учнів формувалося вміння робити висновки на основі різноманіття фактів [14].

Я.С. Кулжинський і К.В. Сівков відзначали, що у викладанні систематичного курсу потрібно використовувати не тільки підручник, а й інші засоби навчання (хрестоматії, наукову літературу, карти, ілюстрації, хронологічні та родовідні таблиці та ін.), що дозволило б зробити урок історії цікавим і пізнавальним [14, 138; 27, 55–56].

На зміну формальному методу навчання, який панував у тодішній школі, все більше застосовуються методи, що давали можливість активізувати учнів: реальний (лабораторний або хрестоматичний) – навчання за допомогою аналізу історичних джерел, унікаючи або обмежено використовуючи підручник (М.О. Рожков, М.М. Коваленський, С.В. Фарфаровський) [24; 11; 12; 29; 30] та реферативний – самостійне вивчення підручника

або історичного джерела, виділення головного і складання конспекту (Б.О. Влахопулов, А.Ф. Гартвіг, М.П. Покотило) [3; 4; 5; 6; 20] тощо.

Дискусія в наукових колах на рубежі XIX–XX ст., головним чином, велась довкола проблеми використання шкільного підручника на уроці історії. А.Ф. Гартвіг та С.В. Фарфаровський, наслідуючи ідею М.М. Стасюлевича, закликали усунути підручник з навчального процесу, залишивши учням можливість самим активно працювати з історичними документами. На думку М.О. Рожкова, роль підручника зводилась до мінімуму [4; 29]. М.О. Рожков і М.М. Покровський підбирали тексти в залежності їх доступності та інтересу учнів. Підручник пропонували замінити коротким конспектом [24].

З метою організації роботи учнів з історичними джерелами на допомогу вчителю були видані хрестоматії з різних історичних курсів.

Найбільший інтерес у плані вивчення історичних джерел представляє, на наш погляд, «Хрестоматія з російської історії», складена М.М. Коваленським. Підбір документів і матеріалів дає можливість сформулювати знання школярів, наприклад, про розвиток товарно-грошових відносин у Росії, складанні ринку [12].

Дослідник М.М. Коваленський був переконаний в тому, що великий розмір книги, що наближається до типу хрестоматій та книг для читання, велика кількість цитат і підбір малюнків необхідні для того, щоб дати максимум матеріалу, який міг бути введений в школу і зацікавити учнів. Іншу думку було висловлено Н.А. Рожковим. Він вважав, що «підручник повинен містити в собі тільки конспект загальних висновків, найнеобхідніші імена, цифри, дати, все, що безумовно необхідно взяти пам'яттю» [24, 32].

Головною перевагою підручника М.М. Коваленського «Русская история для средней школы» рецензенти називали «прекрасний» відбір фактичного матеріалу і характер його подачі [11; 18, 25; 20, 342–343; 23, 206]. Кожну думку і кожен висновок історик намагався аргументувати, по можливості включаючи уривки з першоджерел.

У зв'язку з тим, що на вивчення систематичного курсу російської історії відводилося кілька років, виклад навчально-історичного матеріалу в підручнику, на думку експертів Вченого комітету, мав визначатися віковими особливостями учнів. Однак програма 1890 р. не враховувала цю особливість і рекомендувала події з загальної та російської історії висвітлювати прагматично (спрощено), тобто обмежитися лише описом подій в їх послідовності, без розкриття закономірностей історичного розвитку. Автору слід було вибудовувати навчально-історичний матеріал від простого до складнішого.

У старших класах основну увагу у викладі подій

рекомендувалося звертати на розповідь, міркування і пояснення. Зі змісту виключалися будь-які відступи анекдотичного характеру. Характеристики історичних особистостей було потрібно давати ясно і стисло. При цьому не слід було зловживати науковими термінами.

Основний текст становив більшу частину книги і друкувався великим шрифтом («цицера»). Цей текст переривався іншим, надрукованим звичайним шрифтом («корпус») і містив роз'яснення, висновки, характеристики окремих історичних особистостей, тобто відомості, що не вимагалися до вивчення програмами середніх шкіл. Нарешті, дрібним шрифтом друкувалися уривки з джерел та історичних досліджень, довідкові матеріали.

Висока планка, що пред'являлася експертами, призвела до того, що жоден з представлених на розгляд підручників не відповідав всім вимогам Вченого комітету. Принципово значимими для схвалення були лише структура підручника, підбір, угруповання і висвітлення історичного матеріалу. У період з 1890 р. по початок 1917 р. офіційний дозвіл на застосування в школі отримали підручники систематичного курсу російської історії Д.І. Іловайського, С.М. Соловйова, С.Є. Рождественського, П.М. Польового, К.В. Єлпатьєвського, А. Мостовського, К.А. Іванова, І.В. Скворцова, С.Ф. Платонова, І.М. Катаєва, А.Я. Єфименка, В.Є. Романовського, А.І. Боргмана, М.В. Коваленського, М.М. Богословського, М.Д. Приселкова, Б.Г. Кубалова, Є.І. Стратонова [22, 63–65].

В означений період на Сіверщині існувало досить багато навчальних закладів, у яких викладалася історія. З відкриттям жіночої гімназії у Чернігові в 1871 р. подібні заклади з'являються також у Новгороді-Сіверському (1875), Новозибкові (1883), Ніжині (1884), Глухові (1894). До вже діючих трьох чоловічих гімназій у Новгороді-Сіверському (з 1804 р.), Чернігові (1805 р.) та Ніжині (1840 р.) у 1889 р. відкривається чоловіча гімназія в Глухові [25, 8].

Переважання кількості жіночих середніх навчальних закладів пояснювалася юридичним упорядкуванням їх існування завдяки затвердженому в 1870 р. «Положенню про жіночі гімназії і прогімназії Міністерства народної освіти». Проте їх відкриття ускладнювалося тим, що уряд обмежував фінансування цих навчальних закладів і вони існували, головним чином, за кошти місцевого та земського самоврядування.

На початку XX ст. на Чернігівщині було відкрито ще 29 гімназій: 11 – чоловічих (державних), 18 – жіночих (6 державних і 12 приватних). Вони функціонували за рахунок сплати за навчання та допомоги місцевих бюджетів, ініціативи місцевих громад і приватних осіб [21, 212]. Однак в більшості гімназій переважали

схоластичне засвоєння матеріалу, неефективність проведення уроку, перевантаженість дітей, формалізм та одноманітність у викладанні [25, 10].

Отже, в означений період відбувався активний пошук нових підходів у викладанні історії і, зокрема, питання роботи учнів з історичними джерелами (документами). В навчальних закладах на рубежі XIX–XX ст. використовувалися методи, що активізували діяльність учнів з формування умінь використовувати інформаційні ресурси: реальний (лабораторний або хрестоматійний) – навчання за допомогою аналізу історичних джерел, уникаючи або обмежено використовуючи підручник (М. Рожков, М. Коваленський, С. Фарфаровський); реферативний – самостійне вивчення підручника або історичного джерела, виділення головного і складання конспекту (Б. Влахопулов, А. Гартвіг, М. Покотило).

У наукових колах триває активна дискусія щодо ролі підручника в роботі з інформаційними ресурсами на уроках всесвітньої історії, що, в свою чергу, призводить до використання хрестоматій для вивчення історичних джерел.

Посилання

1. Власов В. Роль підручника у формуванні вмінь працювати з історичним джерелом / Віталій Власов // Історія в школах України. – 2009. – № 6. – С. 3–9.
2. Власов В. Історичне джерело в арсеналі дидактичних засобів: чи здатна методика подолати втому від історії / Віталій Власов // Історія в школах України. – 2009. – № 4. – С. 3–8.
3. Влахопулов Б.А. Методика історії. Курс 8–го класу жіночих гімназій / Богдан Алексеевич Влахопулов. – К. : Типографія Києвської 2–й артели, 1914. – 1360 с.
4. Гартвіг А., Крюков Н. Хрестоматія для класних занять по рускій історії в вищих початкових училищах і младших класах середніх навчальних закладів [Текст]. – М., 1917. – С. III.
5. Гартвіг А.Ф. Читання з методики історії // Постметодика. – 1996. – № 4 (14). – С. 17–21.
6. Гартвіг А. Школьна реформа знизу [Текст]. – М., 1908. – С. 82.
7. Гузєєв В.В. Інтегральна освітня технологія. – М., 1999. – 159 с.
8. Ващенко Г. Проект системи освіти в Самостійній Україні. – Мюнхен: Вид-во СУМ, 1957.
9. Демиденко В.К. Психологічні основи засвоєння історії учнями. – К.: Радянська школа, 1970. – 127 с.
10. Історія середніх віків / Сост. М.М. Стасюлевич. 3-е изд., испр. и доп. – СПб.: Полигон; М.: АСТ, 2001. [Кн. 1]: От Карла Великого до Крестовых походов (768–1096 гг.). – 688 с.; [Кн. 2]: От падения Западной Римской империи до Карла Великого (476–786 гг.). – 496 с.; [Кн. 3]: Крестовые походы (1096–1291 гг.). – 592 с.
11. Коваленский М.Н. Русская история. Для средней школы. Ч. I. Вып. 1. Издание С. Смирмунта. – М., 1907. – 194 с.
12. Коваленский М.Н. Хрестоматія по Русской истории. Изд. 3-е. Т. 1. М. – Петроград: Гос. изд-во, 1923. – 178 с.
13. Ковбасюк Т. Традиції та новачі у використанні писемних джерел на уроках історії України // Історія в школах України. – 2008. – № 11–12. – С. 46–48.
14. Кулжинский Я.С. Опыт методики систематического курса истории. – СПб, 1914. – 179 с.
15. Кулжинский Я.С., Нейкирх В.В. Историческая хрестоматия: отрывки из источников и художественных произведений: древняя история / Петербург – Киев: Сотрудник, 1910; Кулжинский Я.С. Опыт методики систематического курса истории. – 1913. – С. 71.
16. Курилів В. Методика викладання історії: навч. посіб. – Харків–Торонто: Ранок, 2008. – 256 с.
17. Лернер И.Я. Развитие мышления учащихся на уроках истории. – М.: Просвещение, 1982. – 191 с.
18. Мельгунов С.П. М. Коваленский. Русская история для средней школы. Ч. I. Вып. 2. – М., 1908 // Вестник воспитания. – 1908. – № 9. – С. 23–26.
19. Мисан В. Знаходити відповіді самостійно (Можливості використання текстових джерел у процесі навчання історії) // Історія в школах України. – 2005. – № 5. – С. 4–11.
20. Покотило Н.П. Практическое руководство для начинающего преподавателя истории. 2-е испр. и доп. изд. – СПб., 1914. – 569 с.
21. Овсяннікова А. Жіноча освіта в Наддніпрянщині в другій половині XIX ст. / А. Овсяннікова // Всеукраїнська наукова конференція «Історичні регіони України: минуле та сучасність». 28–29 листопада 2013 р. – Харків, 2013. – С. 212–214.
22. Орловский А.Я. Школьные учебники по русской истории в России в конце XIX–начале XX в. (опыт создания и методического построения). Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук. – М., 2002. – 198 с.
23. Рождественский С.В. Михаил Коваленский. Русская история. Для средней школы. Часть первая, выпуск первый (Древнейшие времена. Киевская Русь. Новгородская земля). С 3 картами и 90 рисунками в тексте. Изд. С. Смирмунта. М. 1907. Стр. VI+194. – Выпуск второй (Западная Русь. Суздальская Русь). С 3 картами, 2 планами и 43 рисунками в тексте. М. 1908. Стр. VI+212 // Журнал министерства народного просвещения. – 1909. – № 4. – С. 203–206.
24. Рожков Н.А. Методика преподавания истории и история XIX в. – Пг., 1918. – 268 с.
25. Самойленко О.В. Розвиток гімназійної освіти на Чернігівщині (XIX – поч. XX ст.) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Олена Володимирівна Самойленко; Мін-во освіти і науки, молоді та спорту України; Черніг. нац. пед. ун-т ім. Т.Г. Шевченка. – Чернігів, 2011. – 20 с.
26. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии: Учебное пособие. – М.: Народное образование, 1998. – 256 с.
27. Сивков К.В. К вопросу о типе учебника истории для средней школы // Вестник воспитания. – 1910. – № 6. – С. 51–57.
28. Скаткин М.Н. Проблемы современной дидактики. 2-е изд. – М.: Педагогика, 1984. – 96 с. (Воспитание и обучение. Б-ка учителя).
29. Фарфаровский С.В. В защиту лабораторного метода // Педагогический вестник Московского учебного округа. – 1914.
30. Фарфаровский С.В. О лабораторном преподавании истории в старших классах среднеучебных заведений / [Фарфаровский]. – Казань: Центр. тип., 1915. – 22 с. Авт. указан в конце текста. – Отт. из журн. «Вестн. образования и воспитания» за 1915, № 4. – Без тит. л. и обл.

Гриценко А.П. Історія впровадження методики використання інформаційних ресурсів в практику навчання історії в українських школах на рубежі XIX–XX ст.

В статті розглядається питання впровадження на рубежі XIX–XX ст. методики використання інформаційних ресурсів в процесі навчання історії в українських школах. Автор аналізує погляди методистів і дидактистів того часу на впровадження реального і реферативного методів навчання, використання хрестоматій, що дозволяють активізувати діяльність учнів на формування умінь використовувати інформаційні ресурси.

Ключові слова: інформаційні ресурси, метод, історія, документ, джерело, хрестоматія.

Hrytsenko A.P. History of technique using information resources in the practice of teaching history in the national school at the turn of the nineteenth and twentieth centuries

This paper discusses the implementation at the turn of the nineteenth and twentieth centuries, the method using information resources in teaching history in local schools. The author analyzes the views of contemporary trainers and didactic on the implementation of real and abstract teaching methods, the use of readers, which made it possible to increase participation of students from forming abilities to use information resources.

Key words: information resources, methods, history, documents, source reader.

20.02.2014 р.

УДК 94.(477):373.3.016 «191»

І.В. Мошик

ЗАПРОВАДЖЕННЯ ЗАГАЛЬНОЇ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ У ГЛУХОВІ НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

У статті аналізуються основні положення урядового проекту запровадження загального початкового навчання у Російській імперії на початку ХХ ст. і процес реалізації цього проекту у м. Глухові, досліджуються проблеми функціонування початкових і середніх шкіл міста у зазначений період.

Ключові слова: урядовий проект, установи місцевого самоврядування, загальне початкове навчання, церковно-приходські школи, комплекти училища.

На сучасному етапі розвитку людство переживає процес глобалізації, який стосується усіх сфер суспільного життя. Нова реальність вимагає формування нової особистості, і одну з провідних ролей у цьому процесі відіграє освіта. Її стан є важливим показником рівня духовного розвитку суспільства, його культури. Тому дослідження питань історії освіти і школи має важливе науково-пізнавальне і практичне значення. Вивчення цієї проблематики дає змогу простежити процес духовного розвитку суспільства. Неможливо будувати сьогодення без врахування досвіду минулого.

Об'єктом нашого дослідження є процес реалізації запровадження загальної початкової освіти у м. Глухові на початку ХХ ст., предметом дослідження – проблеми функціонування початкових та середніх шкіл Глухова у досліджуваний період.

Запровадження загальної початкової освіти в повітових містах Російської імперії на початку ХХ ст. належить до маловивчених сторінок вітчизняної історії. У радянські часи дана проблема взагалі ігнорувалася через те, що сам факт урядової

активності в галузі освіти на початку ХХ ст. суперечив заявам про антинародність царської політики щодо освітнього напрямку. Одним з головних ініціаторів запровадження обов'язкової початкової освіти П. Столипіна офіційна ідеологія характеризувала як завзятого реакціонера і з таких же позицій розглядалась освітня політика його уряду [1, 29–30]. Запровадження обов'язкового навчання за поодинокими виключеннями [2, 186–188] замовчувалось навіть у спеціальних дослідженнях, присвячених історії освіти. Згадки про реалізацію проекту з'являються лише з середини 1980-х років [3, 131].

На сучасному етапі серед українських дослідників зросло зацікавлення непопулярними раніше темами. Вагомим внеском у історіографічну розробку проблеми стали роботи Т.М. Кравченка [4], Р.Л. Гавриш [5], С. Сірополко [6], С.М. Жукова [7]. Сучасні автори, в основному, аналізують політику царського уряду в галузі освіти, акцентуючи увагу на гальмуванні освітніх ініціатив, розглядають стан початкової освіти у визначений період в окремих губерніях, проте питання запровадження загальної початкової освіти на Глухівщині в історичній літературі не висвітлено.

Початок ХХ ст. для українського суспільства був часом глибоких соціально-економічних потрясінь, гострої політичної та ідеологічної боротьби. Ідея необхідності обов'язкової початкової освіти стає домінуючою серед освіченої частини російського суспільства, перетворюється на одне з політичних гасел. Це дуже яскраво проявилось під час першої російської революції. Так, до резолюцій першого та другого селянських з'їздів були включені пункти про необхідність загальної початкової освіти [7, 214]. Запровадження обов'язкового початкового навчання в Російській імперії можна вважати однією із складових столипінської аграрної реформи. Урядові кола не могли ігнорувати це питання, адже низький рівень грамотності у державі порівняно із провідними західними країнами негативно впливав на її авторитет та гальмував розвиток економічного прогресу. Міністерство народної освіти надало ініціативу органам місцевого самоврядування, і з 1905 р. у Лівобережній Україні земські та міські управи почали розробляти проекти запровадження загального навчання дітей. За їхніми підрахунками, на здійснення цих заходів відводилося не менше 20 років.

Законопроект про запровадження загальної обов'язкової початкової освіти у земських губерніях був поданий урядовою комісією до III Державної думи 1 листопада 1907 р. На початку 1908 р. він був переданий на попередній розгляд до комісії по народній освіті. Проект розглядався останньою майже три роки. Свою доповідь комісія